

השפעת הכבוש על מרכיבי הביטחון הלאומי של ישראל¹

שאול אריאלי

השליטה הביטחונית והספוח דה פאקטו

בסיומה של מלחמת ששת הימים, ביוני 1967, חזרו הגדה המערבית (5,858 קמ"ר) ורצועת עזה (363 קמ"ר), לסל הנכסים הטריטוריאליים של ישראל. המדיניות הישראלית ביחס לעתידים התאפיינה בשתי תפישות סותרות המרכיבות את המושג "הכבוש הישראלי": האחת - **שליטה צבאית** לצורך ביטחוני² - במהותה הינה זמנית ומנועה על פי המשפט הבינלאומי משינויים משמעותיים בשטח, שיש בהם בכדי להשפיע על עתידם המדיני. ביטוייה המדיני היה ראיית ישראל את השטחים כפיקדון להסדר קבע עם ירדן ומאוחר יותר, עם קבלת רעיון "שתי מדינות לשני עמים", ומדינה פלסטינית לצידה של ישראל. השנייה - **ספוח דה פאקטו** - שבמהותו הינו חותר לשינויים בלתי הפיכים ובמרכזם יצירת רוב דמוגרפי יהודי בכול השטח או בחלקים ממנו, ושליטה פיזית ומרחבת בקרקעות ובמשאבי הטבע. ביטוייה של התפישה היא פעילות נרחבת לחיזוק הנוכחות היהודית ביו"ש, לקראת החלת הריבונות על כולה או על חלקה, בדפוסים שונים: בניית יישובים, בניית תשתיות כבישים, חבור לרשת החשמל והמים הארציות, קיום מערכת משפטית נפרדת לישראלים וכד'.

בשונה ממלחמת העצמאות ב-1948, שבסיומה החילה ישראל את החוק הישראלי על השטחים שכבשה מעבר לגבולות החלטה החלוקה, והעניקה אזרחות לתושביה הערבים, לאחר מלחמת ששת הימים לא התייחסה ישראל לכל השטחים באמת מידה שווה. ישראל החילה את החוק הישראלי על 70 קמ"ר מירושלים ומסביבתה שבגדה המערבית, ובכללם 6 קמ"ר של ירושלים המזרחית. היא העניקה תושבות לתושביה הערבים במזרח ירושלים, הפקיעה שם אדמות ובנתה 12 שכונות יהודיות, שמספר תושביהן עמד בסוף 2011 על כ-193 אלף איש. החלת החוק - המהווה בפועל סיפוח חד צדדי זכתה מעולם להכרתה של הקהילה הבינלאומית בכללה, ולא של ארצות הברית בפרט. בגדה המערבית וברצועת עזה, שם לא החילה ישראל את החוק הישראלי, הביטוי המעשי המרכזי לשתי התפיסות, החורג מהיערכות ביטחונית בשטח כבוש, היה אחד: בניית יישובים ישראלים³.

בתחילה הייתה העילה להתנחלות "הביטחון". ישראל גרסה כי קיים צורך ביטחוני לשלוט בבקעת הירדן אל מול חזית מזרחית אפשרית. גישה זו הובלה על ידי ממשלות העבודה (1967-1977) ובאה לידי ביטוי ב"תוכנית אלון", שעיקרה היה הקמתם של מרחבי ביטחון לאורך גבולות ישראל באמצעות יישובים ובסיסי צבא. על רקע זה הועתקו בסיסי צה"ל ומוקמו במרכזי הערים הפלסטיניות, ושטחים גדולים בבקעת הירדן ומדבר יהודה הוכרזו כשטחי אש.

1 מאמר זה מתבסס ברובו על שני ניירות עמדה שגובשו במועצה לשלום ולביטחון באמצעות שני צוותי חשיבה בהם המחבר היה חבר.

א. גבולות בני הגנה, ספטמבר 2011, <http://www.peace-security.org.il/upload2/Image/councilborders.pdf>

ב. ההתנחלויות אינן שוות ביטחון, יוני 2012
2 לדוגמא, ניתן לראות את הכבוש הישראלי בדרום לבנון בשנים 1982-2000 כמבטא תפיסה זו.

3 יש לזכור כי גם רמת הגולן נחשבת לשטח כבוש, כמו מזרח ירושלים, למרות שישראל סיפחה אותה ב-1981 באמצעות חוק רמת הגולן.

שני אזורים ייחודי לגדה המערבית- מרחב הביטחון המזרחי בבקעת הירדן ומדבר יהודה ו"עוטף" ירושלים. במסגרת זו הוקמו 28 יישובים חקלאיים בבקעת הירדן, בצפון ים המלח וברצועת עזה ובנו מרבית השכונות בירושלים. מניינם של המתנחלים ביש"ע עמד בסופה של התקופה על 6,000 בלבד ועוד 32 אלף במזרח ירושלים.

כך תיאר זאת ראש הממשלה, יצחק רבין, לאחר כהונתו הראשונה, ב-1979 "הממשלה אימצה לה מדיניות ביטחונית מוגדרת, היכן ראוי להתיישב והיכן לא. ברמת הגולן, בבקעת הירדן, באזור ירושלים ובגוש עציון, ובפתחת רפיח- כן. בשומרון- לא! ללב הגדה המערבית, המאוכלס בצפיפות על ידי הערבים, אל לנו לדחוק מתיישבים יהודיים. התיישבות דרמטית כזאת יש בה מסממני הראווה וההתגרות בערבים ובארצות הברית, ואין בה צורך והצדקה מבחינה ביטחונית" (רבין, 1979).

מאוחר יותר ישראל דרשה שליטה על שטח שיגן על "המוטניים הצרות" של ישראל ויאפשר שליטה מ"גב ההר" על רצועת החוף של ישראל. בספטמבר 1977, אישרה ממשלת הליכוד בראשות מנחם בגין את תוכניתו של אריאל שרון. בתוכנית בלטו שני שינויים מתוכנית אלון: הוספת מרחב ביטחון מערבי לאורך הקו הירוק ומזרח לו ושינוי אופיים של היישובים הישראליים החדשים מחקלאיים לעירוניים. לימים הפך מרחב הביטחון המערבי ל"מרחב התפר" המתוחם בעזרתו של מכשול הביטחון וההפרדה.

העילה השנייה להתנחלות, הינה דתית- לאומית. היא פרי מהלכיהם של חסידי הרבנים קוק בעיקר הבן, הרב צבי יהודה קוק, שראה בניצחונות הצבאיים במלחמת ששת הימים, שלב בתהליך הגאולי של עם ישראל. "הארץ הזו היא שלנו, אין כאן שטחים ערביים ואדמות ערביות, אלא אדמות ישראל, נחלת אבותינו הנצחיות, והיא ככול גבולותיה התנכיים שייכת לשלטון ישראל" (נאום הרצי"ה, 1967).

חסידי תפיסה זו, שהתגבשו לכדי "גוש אמונים" ב-1974, הניעו בניית יישובים בניגוד להחלטות ממשלה ולעיתים בסיועה, בעיקר "בגב ההר" ובמרכזי האוכלוסייה הפלסטינית, על מנת למנוע כול אפשרות לחלוקת הארץ. ב-1979, בדיון בבית המשפט העליון⁴, הסביר מנחם פליקס, מראשי גוש אמונים, בגלוי וללא עכבות, את מניעי ההתיישבות היהודית בארץ ישראל: "התנחלנו [...] משום שנצטוונו לרשת את הארץ אשר נתן האל יתעלה לאבותינו [...] שכן מצאנו 'הורשתם את הארץ וישבתם בה כי לכם נתתי את הארץ לרשת אותה'. ושם מפרש רש"י: 'הורשתם אותה מיושביה' ואז 'וישבתם בה' [...]"

הרב גורן, מי שהיה הרב הראשי של צה"ל, סיכם תפיסה זו, בה הזכות הדתית העומדת לעם ישראל על ארץ ישראל גוברת על כול זכות אחרת ועל כול דין שאינו דין תורה ואמר ב-1995 "אין בכוח שום חוק לאומי או בינלאומי לשנות מעמדנו, זכויותינו...דינם של אזורים אלו, לפי דין תורה, כא"י תחת שלטון יהודי לכול דבר, ויש על כולה ריבונות, קניין ובעלות יהודית..." (אתר "ישיבה", 2007).

מאמצי שתי התפיסות הללו הניבו עד ל-1993 אוכלוסייה יהודית בת 110 אלף איש ביהודה ושומרון ועוד 115 אלף איש במזרח

4 בג"צ 390/79 עזאת מחמד מוסטפה דיוקאת ו 16 אחרים נ' ממשלת ישראל ואחרים

להלן המרכיבים העיקריים של מושג "הביטחון הלאומי", כפי שהינם מקובלים כיום במדינות המערב:⁵

- עוצמתה הצבאית והמודיעינית של המדינה.
- חשיפתה של המדינה לסיכונים מלחמה, טרור והתנגדות לא-אלימה.
- מצבו של המשק הלאומי וחשיפתו לסיכונים כלכליים העלולים לפגוע ביציבותו ובחוסנו.
- מעמדה של המדינה בקהילה הבינלאומית ויחסיה עם מדינות אחרות, כולל בריתות ושיתופי פעולה ביטחוניים, כלכליים ותרבותיים.
- תדמיתה של המדינה בדעת הקהל העולמית ובאוכלוסיות ספציפיות.
- רמת הלכידות והסולידריות האזרחית הכוללת במדינה.
- תקינות הממשל ושלטון החוק.

במאמר זה אציג את השפעת השליטה הביטחונית על הביטחון הלאומי של מדינת ישראל. אבחן זאת ביחס לצורך הביטחוני של ישראל לשלוט בגדה המערבית, כדי להעריך האם זה נדרש בכל תרחיש, משברי או הסדר קבע. בנוסף, אפרט את המחירים הנובעים מהשליטה בגדה המערבית.

אמשיך ואתייחס לשאלה, האם להתנחלויות ישנה תרומה לביטחון או שמא ההיפך, ואסיים בהצגת ההשלכות של הספוח דה פאקטו על מרכיבי הביטחון הלאומי. הפרדה כזו עשויה להיות מלאכותית קמעא, אך היא מקלה על היכולת הבחין בין שתי הטענות העומדות ביחס לשליטה הישראלית בגדה המערבית, השונות כל כך במהותן.

לא אעסוק בבחינת מחירי הכיבוש תחת סולם הערכים אותו מציגים רבים מאנשי "גוש אמונים" לדורותיו ועיקרו - ההבטחה האלוהית לרשת את הארץ גוברת על כול ערך אחר ומצדיקה כול מחיר. כמו כן הם טוענים שהביטחון נתון בידי אלוהים והוא זה שישא בביטחון ישראל. אלו עמדות אקסיומטיות בלתי ניתנות להפרכה או לאישוש ואינן מענייניו של מאמר זה.

השליטה הישראלית בשטחים וביטחון ישראל

ככדי להתייחס למשקלם של השטחים לביטחון ישראל נפתח בתמונת האימונים על ישראל כפי שנתפסה לאחר מלחמת ששת הימים, תקופה שבה שליטה ישראלית בבקעת הירדן נראתה חיונית לצורך קיומם של גבולות בני הגנה. האיום הפוטנציאלי העיקרי שנשקף אז לישראל היה מתקפה יבשתית, משוריית וממוכנת, בסיוע אווירי, של קואליציה של מדינות ערביות. זהו האיום שאיתו התמודדה ישראל ב-1948, ב-1967 וב-1973, בהיקפים ובתרחישים שונים. הוא נתפס כאיום קיומי בשל חוסר הסימטריה בין ישראל והעולם הערבי מבחינת היקף הכוחות והעומק האסטרטגי.

מאז השתנה לחלוטין המאזן האסטרטגי במזרח התיכון. האיום של מתקפה יבשתית מסיבית נעלם כמעט לגמרי, וזאת מן הסיבות הבאות:

- התפרקותה של ברית-המועצות בסוף שנות ה-1980 הביאה לשינוי כולל במאזן הכוחות העולמי. מדינות ערב איבדו את מעצמת-העל, שעד אז העניקה להם גיבוי מדיני ותמיכה צבאית וכלכלית.

5 המועצה לשלום ולביטחון, התנחלויות אינן שוות לביטחון, יוני 2012

ירושלים. מאז חתימת הסכמי אוסלו שילשה ישראל את מספר הישראלים ביו"ש וב-2011 עמד מניינם על 324 אלף ב-124 ישובים וכ-100 מאחזים. לאחרונה "היעד" הדמוגרפי שהציבו ראשי המתנחלים הוא 400 אלף ישראלים ביו"ש (ללא מזרח ירושלים) עד תום כהונתו הנוכחית של נתניהו.

ניתן לתת את הסימנים הבאים ביישובים ובאוכלוסיית המתנחלים (ללא מזרח ירושלים):

- 30 אחוזים הינם מתיישיבי אידיאולוגיה ו-70% מתיישיבי איכות חיים ("5 דקות מכפר-סבא").
- 40 אחוזים הינם חרדים, 30 אחוזים חילוניים ו-30 אחוז דתיים לאומיים.
- 4 ישובים הינם חרדיים, 17 מעורבים, 76 דתיים, 26 חילוניים.
- רובם בעלי הכנסות נמוכות עד בינוניות הנהנים מהטבות ניכרות ביחס למתגוררים בתחומי הקו הירוק.
- 75 אחוזים מהעובדים בקרבם מתפרנסים בתוך "הקו הירוק".

הם מתגוררים ברשויות מקומיות כלהלן:

- 4 ערים: מודיעין עלית (52 אלף), ביתר עלית (38 אלף), מעלה אדומים (38 אלף) ואריאל (18 אלף).
- 13 מועצות מקומיות.
- 6 מועצות אזוריות.

בשנים האחרונות אנו עדים להחרפת הסתירה בין שתי התפיסות במדיניותה של ישראל: משא ומתן להסדר קבע, המחייב פינוי של התנחלויות רבות, מול מגמת סיפוח השטחים (או חלקם) לישראל. מצד אחד - ישראל ניהלה משא ומתן להסדר קבע ואף פיתחה בסיסי צה"ל ואת הישובים ברצועת עזה ובצפון השומרון. מהצד השני - ישראל שילשה את מספר המתנחלים הישראלים מאז 1993, "הלבנה" עשרות מאחזים בלתי מורשים, העניקה עדיפות להרחבתם וחיזוקם של הישובים מחוץ לגושים והקימה את מכשול ההפרדה ממזרח לקו הירוק.

ראוי להדגיש, כי עד לפני שלוש שנים, הבנייה בשטחים התפלגה כך ש-75% ממנה התרכזו בגושים והיתר בישובים הקטנים והמבודדים. לאחרונה, כמעט מחצית מהבנייה החדשה מתבצעת דווקא בישובים המבודדים שמעולם לא נתבעו על ידי ישראל במסגרות המו"מ על הסדר הקבע. מגמה זו מקשה מאוד על העמדה הישראלית למימוש ההסדר בשל המספר ההולך וגדל של ישראלים המיועדים לפינוי. ב-1993, עת נחתם הסכם אוסלו, עמד מספרם על 20 אלף בלבד וכיום הוא פי חמישה. ישראל משקיעה כיום כסף רב בהרחבתם של הישובים המבודדים ובמיסודם של המאחזים, ואינה נותנת את הדעת כי בעתיד תשקיע סדר גודל דומה בכדי לפנות את המתיישיבים ולקולטם בתחומי ישראל. יש לציין כי פינויים של מתיישיבי גוש קטיף עלה כ-11 מיליארד שקלים למשלם המיסים הישראלי.

מרכיבי הביטחון הלאומי

כיום מקובלת בקהילה הבינלאומית התפיסה המרחיבה באשר למשמעותו של מושג "הביטחון הלאומי". מושג זה אינו נמדד רק במונחים של עוצמה צבאית ופגיעות מול סיכונים מלחמה או טרור, אלא בשורה ארוכה של תחומים, אשר לכל אחד מהם השלכה על חוסנה של המדינה, פגיעותה ושרידותה לטווח הארוך.

קילומטרים אינה מעלה ואינה מורידה בגלל הטווח ההולך וגדל של טילים אלה.

אשר לאיום הטרור והגרילה, כמו חדירת מחבלים מתאבדים לשטחה של ישראל או פשיטה של כוח גרילה לתוך ישראל, גם כאן הרלוונטיות של השטחים האלה נמוכה מאוד. הגורמים המשפיעים העיקריים על איומים מסוג זה הם אמינות המכשול (גדר או חומה) שבין ישראל והמדינה הפלסטינית, על כל מרכיביו, והעיקר - היכולת למנוע בניית תשתית טרור במדינה הפלסטינית.

במציאות של מדינה פלסטינית עצמאית ישפיעו על הנקודה השנייה גורמים אחרים: עד כמה המדינה הפלסטינית מתפקדת ומפגינה יכולת אכיפה של חוק וסדר, מהם ההסדרים בתחום הביטחון שנכללו בהסכם בין שתי המדינות, ובמיוחד שיתוף הפעולה בלחימה בטרור, ומהו מנגנון הפיקוח עליהם. לגבי האיום הצבאי הקונוציונאלי הקלאסי, שחומרתו והסבירות למימוש ירדו במידה ניכרת בעשורים האחרונים, אי-אפשר לקבוע בצורה פסקנית שאין משמעות צבאית לטריטוריה, אולם יש להעיר כמה הערות:

- השימוש בביטוי "עומק אסטרטגי" בהקשר לבקעת הירדן ומערב הגדה הוא בחזקת לעג לרש. לישראל אין עומק אסטרטגי עם הבקעה ובלעדיה. הרחוב של ישראל עם הגדה המערבית (המרחק בין הים התיכון לנהר הירדן) הוא כ-70 ק"מ בלבד. מכאן, שיש צורך בתשובות אחרות גם לאיום הזה.

- אם השליטה בבקעת הירדן נועדה להבטיח מענה צבאי למתקפה יבשתית, ניתוח צבאי פשוט מראה כי הנקודה החשובה אינה נוכחות צבאית על הירדן ובבקעה עצמה. כל כוח צבאי שיהיה ערוך באזורים אלה יסבול מנחיתות טופוגרפית ויהיה פגיע לאש ממערב וממזרח. השטח הקריטי הוא המעלות המובילות מן הבקעה אל גב ההר. היערכות שם מאפשרת להפוך את הבקעה לשטח הריגה של הכוח התוקף. ואגב, מעניין לציין שבמפת "גבולות בטוחים ומוכרים" ששירטטו ראשי המטות המשולבים של ארצות-הברית לבקשת הנשיא לינדון ג'ונסון ב-1967, דווקא בקעת הירדן היתה מחוץ לשטח הנדרש להגנת ישראל בשל נחיתותה הטופוגרפית.

- הכוח הצבאי שישהה דרך קבע בבקעה יהיה בכל מקרה מוגבל בהיקפו וימצא בסכנה מתמדת של כיתור.

- לקו נהר הירדן עצמו ישנה משמעות רק בהקשר של בקרת הגבול וביטחון שוטף.

- השינויים בשדה הקרב המודרני מגבילים גם את יכולתו של צה"ל לנהל מלחמת תנועה. לפיכך הסכנה החמורה היא שהמלחמה תהפוך למלחמת התשה מתמשכת שבה האיומים הבליסטיים ימלאו תפקיד מרכזי. אבל לעניין זה, כאמור, השטחים הנדונים אינם רלוונטיים.

ראינו כי במפת האיומים הקיימים אין בהחזקת הגדה המערבית תרומה להתמודדות עימם. אך יש כאלו הטוענים, עדיין תחת עילת הביטחון, כי עד החתימה על הסכם שלום, ברמה הטקטית, יש בנכחות ישראלית בדמות ההתנחלויות בכדי לתרום לביטחון, משום שהן משמשות מעין מוצבים קדמיים המאפשרים איסוף מודיעין ומקצרים את זמני התגובה. ראשיתה של הטענה הופרך לגמרי במלחמת יום הכפורים, שעה שישאל מיהרה לפנות את ישובי רמת הגולן, שהטילו עול כבד על ניהול המלחמה על ידי צה"ל. כך אירע גם בשטחי עזה ואיו"ש - שעה שהאלימות מתגברת, צה"ל נאלץ לרתק כוחות גדולים ביותר להגנת הישובים ואבטחת הצירים על חשבון לחימה בטרור ובאיומים הכוללים. אופיין של המלחמות השתנה מהקצה לקצה מאז השלב הראשון של מלחמת העצמאות שהתנהלה על ידי כוחות חיל רגלים ובנשק קל בעיקר,

- החזון הפאן-ערבי קרס והסיכויים להתגבשות קואליציה ערבית הצטמצמו ביותר.

- ישראל חתמה על הסכמי שלום עם שתי מדינות ערביות, מצרים וירדן, והוציאה אותן ממעגל המלחמה.

- עיראק, המרכיב המרכזי של כל חזית מזרחית מול ישראל, הובסה בשתי מלחמות המפרץ וכוחה הצבאי נמחק. שנים רבות צפויות לחלוף עד שתוכל לבנות כוח צבאי משמעותי, וזאת, בהנחה שתצליח לשמור על אחדותה.

- מדינות ערב נואשו מהיכולת להתמודד עם ישראל בשדה המערכה הקלאסי. להוציא מדינות הנפט, הן הקטינו את ההשקעות בכוחות הצבאיים המתמרנים הקונוציונאליים ועברו להשקעות בתחומים צבאיים שמבחינתם משתלמים יותר.

- כל ממשלות ערב, ללא יוצא מן הכלל - והדבר בא לידי ביטוי ביוזמת השלום הערבית שאושרה שוב ושוב מאז 2002 - הכירו בחוסר התוחלת של השגת יעדיהן מול ישראל שלא בדרך המדינית. אלה שדבקו עדיין ברעיון המאבק החמוש בישראל הם אירגונים לא-מדינתיים (דוגמת חמאס או חיזבאללה) ומדינה לא-ערבית אחת, איראן.

מכל הסיבות האלה, האיומים הצבאיים העיקריים שישראל תצטרך להתמודד איתם בעתיד הנראה לעין הם בשני תחומים עיקריים אחרים:

- עימות שאינו מלחמה סדירה קלאסית, אלא מלחמה נגד לוחמת גרילה וטרור. לעיתים מכנים זאת מלחמה א-סימטרית, כינוי המשקף את שתי תכונותיה העיקריות: ראשית, זו אינה מלחמה בין מדינות, אלא מלחמה בין מדינה לבין שחקן לא-מדינתי; ושנית, היא מתנהלת בשיטות אחרות, המאפשרות לשחקן הלא-מדינתי לאזן את היתרון האיכותי והטכנולוגי של המדינה שנגדה הוא נלחם.

- מלחמה בכלים אסטרטגיים, בעיקר טילים בליסטיים ואמצעים להשמדת המונים. כלומר, נשק כימי, ביולוגי וגרעיני. גם אלה נועדו לאזן את יתרונותיה של ישראל בתחום המלחמה הסדירה, אך גם בתחום האסטרטגי, שבו ישראל נחשבת על-ידי יריבותיה כבעלת יכולת גרעינית צבאית וגם יכולת טילית מפותחת.

לשני התחומים הללו ישנם כמה קווים משותפים. ראשית, בשניהם המטרה העיקרית לתקיפה היא האוכלוסייה האזרחית של ישראל. שנית, בשניהם אומצה כנשק עיקרי יכולת שיגור של קליעים הנעים במסלול בליסטי, טילים מונחים ורקטות בעלות טווחים שונים, שבעזרתם אפשר לפגוע בכל נקודה בשטחה של מדינת ישראל. ושלישית, מטרתם אינה ניצחון והכרעה צבאיים, אלא התשה, פגיעה במוראל הלאומי, וגזירת רווחים תקשורתיים, תדמיתיים ופוליטיים.

מה משמעות השינויים הללו לגבי משקלן של בקעת הירדן ("מרחב הביטחון המזרחי") ומערב הגדה ("מרחב הביטחון המערבי") בהגנה על ביטחון ישראל? שני האזורים האלה אינם רלוונטיים כמענה לשני האיומים העיקריים החדשים, כי טווח הטילים והרקטות מכסה את השטח של מדינת ישראל בלי להזדקק אפילו להצבת משגר טילים אחד ממערב לנהר הירדן.

גם כשמדובר בבעיות נקודתיות כמו שאלת ההגנה על נמל תעופה בן-גוריון, הזזת גבולותיה של ישראל מזרחה אינה נותנת פיתרון. נמל התעופה חשוף לשני סוגי האיומים: פגיעה של טילים בליסטיים ורקטות, שלגביהם מיקום הגבול אינו רלוונטי כמו שאינו רלוונטי לכל מטרה אחרת בישראל; ופגיעה של טילים מונחים העלולים לפגוע במטוסים נוחתים וממריאים. גם כאן הרחקת הגבול במספר

בזמן קצר (למשך מספר שנים) שעור צמיחה נוסף של בין 0.25 ל- 0.75 נקודות אחוז לשנה" (הרצאה באוניברסיטת ת"א, 2011).

פגיעה במעמדה הכלכלי הבינלאומי של ישראל. המחשה ברורה לכך ניתן למצוא בפער שבין הדירוג הגבוה של ישראל במדדים חברתיים- כלכליים- מקום 17 מתוך 184 מדינות, ובין דירוג האשראי הנמוך, יחסית, שלה- מקום 32 (+A).

מעמסה כלכלית על תקציב המדינה. כך למשל בשנים 1989-2010, ניתנה תוספת של 48 מיליארד ש"ח לתקציב הביטחון הנובעת מפעילות צה"ל בשטחים ועיקרה: מכשול ההפרדה, התנתקות מרצועת עזה, "עופרת יצוקה", פיתוח וייצור של "כיפת ברזל" ומיגון יישובי "עוטף עזה". בתקופת האינתיפאדה השנייה קיצצה הממשלה את תקציב המדינה בסכום מצטבר של 65 מיליארד ש"ח- הקיצוץ התקציבי הגדול אי פעם. במקביל, תקציב הביטחון הוגדל בסך של כ-15 מיליארד ש"ח. מה שעוזר להסביר את קביעתו של מנואל טרכטנברג, מי שעמד בראש הועדה הממשלתית לבחינת דרישות תנועת המחאה החברתית בקיץ 2011, כי ללא התמודדות עם הסוגיה הפלסטינית לא ייתכן שום שינוי משמעותי בתחומי הדיור, החינוך והבריאות (דברים בפני בוגרי תכניות של קרן מנדל 17.4.2012).

איום על הדמוקרטיה והזהות היהודית. החשבה מכול היא העובדה שהיעדר הסכם עם הפלסטינים והקמת מדינה פלסטינית לצידה של ישראל מאיים על קיומה של ישראל כמדינה דמוקרטית של העם היהודי.

השלכות הספוח דה פאקטו על מרכיבי הביטחון הלאומי

השפעה על החוסן החברתי הישראלי

חלק מהציבור הישראלי מבין ומודע למקומה של ההתיישבות הישראלית ביו"ש כגורם מרכזי לרמת המוטיבציה בקרב הפלסטינים לבצע פיגועים בישראל ובישראלים, וכגורם מרכזי לאי השגתו של הסדר מדיני. בציבור זה מתבררת גם ההכרה בכך שהמציאות ההתיישבותית בשטח הופכת להיות לעובדה בלתי הפיכה, המונעת כל אפשרות להגיע להסכם שלום עם הפלסטינים, ובנוסף - יוצרת מציאות של אי יכולת ממלכתית לאכיפת חוק וסדר על הישראלים בשטחים.

לעומת זאת, חלקים אחרים בציבור הישראלי מסיקים מסקנות הפוכות לחלוטין הנובעות ממפעל ההתנחלות: לפי גישה זו, אבד הכלח על האפשרות להסדר מדיני בין ישראל לפלסטינים ולכן אין לפעול בכיוון זה, ההתיישבות ביו"ש משקפת נאמנה את האינטרסים של ישראל ולכן עליה לחזקה ככל הניתן, יהיו אשר יהיו התוצאות המדיניות והביטחוניות לכך.

כך מעמיק והולך הקונפליקט בקרב החברה הישראלית, בין התומכים בפתרון שתי מדינות לשני עמים, לבין אלה שתומכים בהמשך קיום ההתנחלויות בגדה המערבית. התוצאה היא קרע בין חלקי החברה שטמון בו פוטנציאל לפגיעה מהותית בחוסן הלאומי וביכולת להתלכדות הציבור. זאת כיוון שקבוצות מסוימות מוכנות לפגוע ביסודות המשטר הדמוקרטי עליו מושתתת המדינה, כמו גם במנגנוני המדינה בכלל. הביטויים לכך רבים בתקופה זו -חקיקה פוליטית כנגד ארגוני שמאל, ערביי ישראל ופלסטינים, פעולות להגבלתם והחלשתם של בג"צ ומערכת המשפט בכללה, גילויי אלימות של קיצוניים נגד ארגוני שמאל ואף נגד חיילי צה"ל ומשטרת ישראל וכן מתח הולך וגובר במרחב הציבורי בין אנשי ימין ושמאל סביב סוגיית ההתנחלויות, יותר מבעבר. השסע הפוליטי

למלחמות העכשוויות המבוססות על כוחות גדולים ומקצועיים, על תמרון רב, ורוויית באמצעי לחימה מתקדמים בעלי יכולת הרס והשמדה גבוהים.

חלקה השני של הטענה הזאת באופן בסיסי נכון, אבל אז נשאלת השאלה מדוע הנוכחות הישראלית בשטח צריכה להיות אזרחית, שכן די בנוכחות צבאית והיה ניתן לצמצם את המתח הישראלי-פלסטיני במידה רבה באמצעות פינוי מרבית ההתנחלויות והותרת הנוכחות הצבאית על כנה.

בכדי להמחיש במספרים את השפעת פריסתן של ההתנחלויות המבודדות על היקף הכוחות הביטחון והמשאבים הנדרשים לאבטחתן, נציין כי למרות העובדה ששעורם של המתנחלים מכלל האוכלוסייה בגדה אינו עולה על 15%, והשטח הבנוי של ההתנחלויות אינו עולה על 2% משטחה, פריסתן וצירי התנועה אליהן מחייבות את כוחות הביטחון לשלוט בכ- 60 אחוזים משטח הגדה (שטחי C). שליטה זו באה לידי ביטוי בהקצאתם של אלפי חיילים לאבטחתם של היישובים והמאחזים הלא מורשים, באיושם ואחזקתם של מאות מחסומים וחסימות לאורך כל הצירים, באיושם ותפעולם של המעברים ועוד. כל זאת על חשבון פעילות יוזמת ללחימה בטרור ועל חשבון שימוש בכוחות לצרכים ביטחוניים אחרים. מבחינה זו, אבטחתן של ההתנחלויות בפריסתן המוכתבת משיקולים הזרים לביטחון, פוגעת ביכולתו של צה"ל ומערכות הביטחון למצות טוב יותר את כוחותיו ואת תקציבו.

המחירים של המשך הסכסוך והשליטה הישראלית בגדה המערבית

המשך השליטה הישראלית בשטחים ישנם מחירים שעל ישראל לשלם בתחומים שונים. המשך השליטה יוצרת מתחים ומשברים עם ארה"ב, מאיימת על הסכמי השלום עם מצרים וירדן, מקיימת פלטפורמה להתערבות בסכסוך לאיראן, לטורקיה, לסוריה ולאירגונים איסלאמיים. היא מובילה את ישראל לבידוד וגינויים בינלאומיים ומצמצמת את יכולת הגיוס של העולם לאיומים שמקורם באיראן ובטרור (על כולם ארחיב בהמשך כי הינם קשורים גם להשפעות של הסיפוח דה פאקטו).

כך גם בתחום הכלכלי. ממצאיו של הסוציולוג שלמה סבירסקי מראים כי ב-20 השנים הראשונות לכיבוש - עד פרץ האינתיפאדה הראשונה ב-1987 - אפשר היה להציג עמדה כי השליטה בשטחים "משתלמת" (לפחות למיגזרים מסוימים בחברה הישראלית), אך מאז ועד היום גובה הכיבוש מחיר גדל והולך מכלל החברה הישראלית. המחיר הוא מחיר כלכלי מובהק, אך גם חברתי שכן הנזק המצטבר לרקמת החברה הישראלית, במיוחד ליסודות החלשים בקרבה, הוא כבד לא פחות. למרות הקושי הניכר בהערכת המחיר המדויק בגלל המידע המסווג הכרוך בכך, בראיון **גלובס** העריך סבירסקי שהאומדן הטוב ביותר של עלות הכיבוש (עד אז) הוא 100 מיליארד ש"ח (לן, שלומית, 2005, חשבון, בבקשה!, גלובס, 2-3.5.05).

בחוברת מעודכנת שפירסם סבירסקי ביוני 2012 "מחיר הכבוש" (מרכז אדוה)- הוא מדגיש את הדברים הבאים בהיבט המקרו כלכלי:

המשך הסכסוך פוגע בפוטנציאל הצמיחה של ישראל. נגיד בנק ישראל, סטנלי פישר, סבור כי "בתנאי שלום תוכל כלכלת ישראל לצמוח בשיעורים של 5%-6%, יותר מאשר במצב של סכסוך בלתי פתיר עם שכנינו" (אתר בנק ישראל, 2010). המשנה לנגיד לשעבר, צבי אקשטיין, מדגיש כי "הסכם שלום המביא שיפור היציבות הגיאוגרפית והורדת איומים מדינתיים יכול לתרום

בזירה הבינלאומית כמי שמחבלת במאמצים להגיע להסדר וכמדינה כוחנית המתעלמת מן הדין הבינלאומי.

במצב הנוכחי, חוסר הלגיטימיות הבסיסי של מפעל ההתנחלויות בעיני הקהילה הבינלאומית מוביל לפער גדול והולך בין הראיה העולמית לזו הישראלית בכל הנוגע לסכסוך עם הפלסטינים בכלל ולצרכי הביטחון של ישראל בפרט. כך, הטיעון הישראלי להחזקה בשטחים לצרכי בטחון לאומי נחלש מאוד כאשר בשטח מתקיימת התנחלות על בסיס אידיאולוגי. בעידן בו משטרים קולוניאליים עברו מן העולם וראויים לגינוי, דעת הקהל העולמית אינה מקבלת את הטענה לפיה צרכי הביטחון של ישראל מכתבים בניית יישובים אזרחיים בשטח. ביטוי חריף לפערי תפיסה אלה נתגלה בוויכוח הפומבי בין ראש ממשלת ישראל לנשיא ארצות הברית במאי 2011 לגבי קווי הארבעה ביוני 1967 (עם חלופי שטחים) כבני-הגנה לישראל (נאום אובמה: שתי מדינות בגבולות '67 עם חילופי שטחים מוסכמים, מעריב, 19 NRG, במאי 2011). מסיבה זו רואה הקהילה הבינלאומית כולה את ההגנה בכוח על התנחלויות כעוול על גבי עוול, ומחריפה את יחסה לישראל בהתאם.

השפעה על שלטון החוק בגדה

השאיפה להתנחלות ישראלית בגדה הובילה לכך שאין שלטון חוק אפקטיבי בישראל כלפי המתנחלים. אעמום על הסיבות שהביאו למצב דברים זה:

מזה למעלה מ-40 שנה, תופסת ישראל קרקעות בגדה המערבית לצורך הקמת יישובים. עד תחילת שנות ה-90 נעשתה התפיסה באופן מסודר ברוב המקרים, בין אם הקרקעות נתפסו מראש בידי הממשלה ובין על ידי מתנחלים והתפיסה הוסדרה בדיעבד על ידי הממשלה. לאחר הקפאת הבניה בתקופת ממשלת רבין (1992-1995) החלה תפיסת קרקעות בידי מתנחלים, בעידוד משרדי ממשלה מסוימים אך בניגוד לחוק החל בשטחים. פעילות זו עוודדה השתלטות על קרקע בכוח, במטרה לדחוק פלסטינים מאדמתם. להשגת תכלית זו נעשות פעולות אלימות נגד פלסטינים כגון כריתת עצי זית, הצתות בתים מכוניות רכוש ומסגדים, ואף פגיעות בנפש.

מערכת אכיפת החוק נתונה לפי הדין הבינלאומי בידי צה"ל - שנכנס לנעלי הריבון ואחראי על הסדר והביטחון וזכויות האדם של הפלסטינים. אולם, חיילי צה"ל האמורים להגן על ישראלים בהתנחלויות, מזהים את הפלסטינים כאויב, ומתקשים לאכוף את החוק דווקא על המתנחלים הפוגעים בפלסטינים. חלק מחיילי צה"ל גם מזדהים אידיאולוגית עם המתנחלים והדבר מקשה יותר באכיפת החוק על ידם.

כל הסמכויות של הרשויות המבצעת, המחוקקת והשופטת מצויות בידי איש אחד בגדה המערבית - מפקד האזור. הוא כפוף לאלוף הפיקוד, שכפוף לרמטכ"ל שכפוף לשר הביטחון שכפוף לראש הממשלה. לכן מערכת אכיפת החוק כפופה ונשלטת בגדה המערבית בידי הדרג הפוליטי הבכיר ביותר בישראל, ומהווה בפועל כלי להשתלטות על קרקעות לשם התיישבות.

שאיפת ההשתלטות על קרקעות בגדה המערבית שמנשבת מהדרג הפוליטי, האחראי כאמור גם על אכיפת החוק, הפכה את אוכף החוק לצד מעוניין במובהק. מאחר שאכיפת חוק היא תפקיד מעין שיפוטי הדרוש במקום ראשון אובייקטיביות, הרי שאכיפת החוק בגדה המערבית, הן על ישראלים והן על פלסטינים, נגועה במהותה בניגוד עניינים חמור שמאיינ את אפשרות אכיפת החוק שם.

ישראלים אינם נשפטים בבתי דין צבאיים, כמתחייב מהדין הבינלאומי, וזאת עקב סירובם. הם נשפטים בישראל, וכפופים לחוק הישראלי. הפלסטינים נשפטים בבתי דין צבאיים, על פי הדין שחל בשטח, בידי

הקיים מזה שנים רבות בישראל בין ימין לשמאל העמיק והקצין לאחרונה בעיקר על רקע שימורו, העמקתו וטיפוחו של מפעל ההתנחלות, שמונע אידיאולוגית בבסיסו (קרי, אינו מונע משיקולי ביטחון, כלכלה, וכד').

כמו כן צפוי, כי אם תקבל ממשלת ישראל החלטה בעתיד לפנות יישובים ומאחזים בהיקף נרחב, כחלק מהסדר מדיני או בלעדיו, עלול הדבר להביא את כוחות הביטחון מחד גיסא, והמתיישבים ותומכיהם מאידך גיסא אל סף מלחמת אזרחים, או לפחות להתנגשויות אלימות במיוחד, וכן לתופעת סרבנות קשה, הנתמכת ע"י רבנים ומנהיגי ציבור שאינם מקבלים את מרותה של המדינה. בכך יהיה ביטוי לפגיעה מהותית בביטחון הלאומי, בהיעדר יכולת מצד מוסדות המדינה לממש מדיניותה בתחום קריטי לקיומה.

השפעה על מעמדה המדיני של ישראל

בקהילה הבינ"ל קיים קונצנזוס נרחב כי מפעל ההתנחלויות מהווה עוולה חוקית מוסרית כאחד ומשמש כחסם משמעותי בפני התקדמות לקראת הסדר בין ישראל והפלסטינים. לנושא ההתנחלויות השפעה שלילית על מעמדה הבינלאומי של ישראל, הנובעת ממספר גורמים, ביניהם חוסר החוקיות של ההתנחלויות על פי הדין הבינלאומי, חוסר המחויבות להסדר מצד ישראל המשתקף מהמשך הבניה בהתנחלויות, והכרסום הכולל במעמדה המוסרי של ישראל בגלל הכיבוש המתמשך.

נושא ההתנחלויות מהווה לאורך שנים בעיה מהותית ביחסיה של ישראל עם מדינות אחרות, כולל ידידותיה הקרובות ביותר. אולם בשנים האחרונות הביא שילוב של הימנעות מכל יוזמה מדינית, המשך בניה בהתנחלויות ואי פינוי מאחזים בלתי חוקיים למצב של בידוד גובר והולך ולמחלוקות פתוחות. כך, הצעת הגינוי האחרונה במועצת הביטחון של האו"ם על הבניה בהתנחלויות בפברואר 2011 זכתה לתמיכתן של 14 מתוך 15 המדינות החברות כולל גרמניה, בריטניה וצרפת. גם ארה"ב שהטילה את הוטו המסורתי כנגד הצעות המגנות את ישראל, הכריזה דרך שרת החוץ שלה כי היא ממשיכה לראות את ההתנחלויות כבלתי חוקיות.

מחלוקות גלויות בין ישראל וידידותיה סביב הנושא צפות ועולות בתדירות גבוהה. נזכיר את המשבר בין קנצלרית גרמניה אנגלה מרקל לראש ממשלת ישראל סביב אישור בניה בגילה באוקטובר 2011 וכן את המשבר החריף סביב אישור בניה בהר חומה בעת ביקורו של סגן נשיא ארה"ב ג'ו ביידן במרץ 2010, בעקבותיו הצהיר ביידן כי הבניה מערערת את האמון הנחוץ בכדי להגיע להסדר. מחלוקת חריפה נחשפה בדצמבר 2011 כאשר צרפת, בריטניה, גרמניה ופורטוגל גינו בחריפות את מדיניות ההתנחלות הישראלית במפורש במועצת הביטחון, וקבעו כי "ההתנחלויות מעבירות מסר הרסני לגבי כוונותיה של ישראל". בתגובה הודיע שר החוץ ליברמן כי המדינות האירופיות "אינן רלבנטיות". מחלוקת חריפות אלו מקשות ביותר על השגת שיתוף פעולה עם בעלות ברית במגוון נושאים אחרים בהן מבקשת ישראל סיוע באופנים שונים, החל מתמיכה בעמדותיה במוסדות בינלאומיים וכלה בשימור יתרונה האיכותי דרך השגת יכולות צבאיות מתקדמות מבעלות בריתה.

בנוסף, בעוד שישראל שואפת לנתק את שאלת ההתנחלויות משאלות ביטחוניות אחרות כגון איום הטרור, טילי קרקע-קרקע ואף האיום האיראני, הרי שהכרסום במעמדה המוסרי הנובע מהמשך מפעל ההתנחלויות מוביל לצמצום מרחב התמרון בזירה הבינ"ל ומקשה על בעלות בריתה להתייצב לצד ישראל גם בנושאים האלה, בהם קיימת תמיכה עקרונית בעמדותיה. מחלוקות אלו אינן רק מערערות את יחסיה של ישראל עם בעלות בריתה אלא אף משרתות מדינות העוונות את ישראל בכך שהן מציבות אותה

שופטים שלעיתים רואים בהם אויבים. התוצאה היא, שבאותו תא שטח חלות שתי שיטות משפט נפרדות. אחת לישראלים והשנייה לפלסטינים. כך מתקיימים בפועל בתי דין שונים, דין שונה ויחס מפלה לטובה לישראלים ומפלה לרעה לפלסטינים.

השפעת ההתיישבות על שלטון החוק בישראל

פתיחת דלתות בג"צ לאחר 1967, לפי החלטתו שלו, בפני הפלסטינים, הרשאים לעתור בפניו נגד פגיעה בזכויותיהם, הובילה לשורת עתירות נגד צה"ל והמתנחלים. העותרים הם פלסטינים אליהם חברו ארגוני זכויות אדם שונים העותרים בשמם. תכליתן של העתירות היא כפולה. הגנה על הפלסטינים וניסיון להביא באמצעות פסיקות בג"צ לשינוי מדיניות ההתנחלות. קבלת חלק מהעתירות בידי בג"צ נתפשת בעיני חלק מהציבור בישראל כהחלטות בעלות גוון פוליטי כאשר למעשה הן מתחייבות מהדין.

בכל הנוגע לסוגיית חוקיות ההתנחלות בשטחים, הרי שבג"צ לא הכריע בה פורמלית, אך התייחס אליה כאילו ההתנחלות הינה חוקית. בית הדין הבינלאומי בהאג, שהתייחס ב-2005 להתנחלויות בשטחים, קבע שהן בלתי חוקיות, בהתייחס לסעיף 49 לאמנת ג'נבה הרביעית. למעשה "מפעל" ההתנחלות מצביע על חולשתו של בית המשפט העליון, שאינו יכול להורות לממשלה לשנות מדיניות שאינה חוקית לפי הדין הבינלאומי ונאלץ בסופו של דבר להגן על פעילותה ולהתייחס אליה כאילו שהיא חוקית. זאת בשעה שברור שהיא אינה כזו לפי הדין הבינלאומי, החל, גם להשקפת בג"צ, בגדה המערבית.

ההתיישבות בשטחים גורמת לזליגת מעשי הפרות חוק בשטחים לתוך ישראל. כך, מעשי "תג מחיר" הנעשים כיום בתוך ישראל, שריפת מסגדים של ערביי ישראל ופגיעה ברכושם, קריאות גזעניות ופעילות אלימה נגד פעילי שלום ישראלים. כל אלה, המבוצעים כנקמה והרתעה נגד פינוי מאחזים בלתי חוקיים בשטחים, מהווים גם הם התרסה של מפעל ההתנחלויות בגדה המערבית נגד שלטון החוק בישראל.

אם כן, ההתנחלות בשטחים הובילה לשלטון חוק לא אפקטיבי בגדה המערבית בכל הנוגע להגנת פלסטינים במפני מתנחלים; למצב מובנה מפלה של שתי שיטות משפט שונות ליהודים ולפלסטינים המתגוררים באותו תא שטח; להשפעה שלילית של ההתנחלויות על מעמדו של בית המשפט העליון בישראל - אחד מעמודי התווך המרכזיים של שלטון החוק בישראל; ולזליגת מעשי אלימות מהגדה לתוך ישראל נגד מטרות מסומנות על רקע אידיאולוגי - פלסטינים אזרחי ישראל ופעילי שמאל, זכויות אדם, ושלום.

השפעה על כלכלת ישראל

במסגרת הביטחון הלאומי במשמעותו הרחבה, ישנה חשיבות רבה גם לשאלה הכלכלית הקשורה להמשך מפעל ההתנחלות. מתברר כי תוצאת קיומן של ההתנחלויות בגדה המערבית היא נטל רב-שכבתי על משלם המיסים הישראלי. אמנם לא כל המידע בנושא זה הינו זמין, אך ניתן להציג את מאפייניו העיקריים.

ראשית, כיום, 75 אחוזים מהמתנחלים ממשיכים למצוא את פרנסתם בתוך תחומי הקו הירוק ועובדה זו, כמו גם שיקולים הקשורים לביטחון המתנחלים, מחייבת את ממשלת ישראל להשקיע מיליארדים בהקמת כבישים מהירים ובאחזקתם. נוסף לכבישים המרכזיים - "חוצה שומרון", "חוצה עציון", "חוצה בנימין", "כביש 1 מזרח" ו"חוצה יהודה" - נסללו אל היישובים הישראליים עוד מאות קילומטרים של כבישים העוקפים את היישובים הערביים.

שנית, האירועים האלימים, פרי הסכסוך, מאלצים את ישראל לייצר למען יישובים אלה "חבילת מיגון" עתירת-משאבים בכמה שכבות:

1. ליישוב עצמו: גדר היקפית אלקטרונית, דרך פטרולים, מגדלי שמירה, אמצעי תצפית, כיתת אבטחה, מוקד, לחצני מצוקה, שער חשמלי, דרך חירום ועוד.

לישראלים בדרכים: מיגון אוטובוסים, והעמדת רכבי ליווי לספקים ונותני שירותים.

2. לפיקוח על הפלסטינים: מערך של חסימות, מחסומים, שערים, נקודות ביקורת ומעברים.

3. מכשול הביטחון שממשלות ישראל אישרו לבנות באורך 815 ק"מ - תוואי שאורכו כמעט פי שלושה מאורך הקו הירוק (!), בעלות של 15 מיליון ש"ח לק"מ - הוארך אך ורק כדי לכלול בתוכו מקסימום התנחלויות.

שלישית, כדי להבטיח שישראלים יבואו להתגורר ממזרח לקו הירוק, על ממשלת ישראל להבטיח את רווחתם. ישראלי המתיישב בשטחים מקבל גם תוספת למשכנתא באמצעות הלוואה של 97,200 ש"ח בתנאים נוחים, לכל מי שרוכש דירה ואין לו דירה במקום אחר, ללא תלות במצב הכלכלי וניקוד הזכאות לסיוע. לכך יש להוסיף מימון 50 אחוזים מעלות הפיתוח של פרויקט הבנייה, פטור ממכרז על הקרקע, הנחה של 69 אחוזים מערך הקרקע, ותוספות בתחום החינוך, בתחום הבריאות, ועוד ועוד.

רביעית, הממשלה משתתפת בתקציב הרשויות בגדה המערבית בשעור גבוה בה רבה משל אלו בתוך הקו הירוק.

התנחלויות	קו ירוק	תקציב רשויות
מענקי איזון 951 ש"ח לנפש	303 ש"ח לנפש	
השתתפות מיועדת (חינוך, רווחה) 2,264 ש"ח לנפש	1,378 ש"ח לנפש	
60%	29%	תקציבים לא רגילים (כבישים, מבני ציבור)

המחיר הכלכלי של מפעל ההתנחלות הינו כבד במונחי תקציב המדינה, ולכך השפעה משמעותית על חלוקת המשאבים, ובעקיפין גם על הביטחון הלאומי בהיבטיו הכלכליים.

השפעת ההתנחלויות על צה"ל

צה"ל הינו הריבון בשטח על פי הדין הבינלאומי. לפיכך, הוא מוצא עצמו בעל כורחו בלב הויכוח הצבורי והפוליטי על עתידם המדיני של השטחים. יורם פרי ומשה ליסק, טענו כבר ב-1990, כי העובדה שהאינתיפאדה היא בבחינת מלחמה מהפכנית בעלת אופי פוליטי, צה"ל מוצא עצמו מחויב לפתח דוקטרינה צבאית פוליטית שסופה לפגוע בניטרליות הפוליטית של הצבא (ליסק, 1990). פרי ציין דוגמאות מוחשיות למשברים העשויים לפקוד את הצבא פנימה ומול החברה והדרג המדיני - כמו היווצרות מתח בין צה"ל והמערכת המשפטית כתוצאה מהקושי בהגדרת כללי ההתנהגות המותרים במסגרת מלחמה בהתקוממות עממית, או פגיעה במשטר הדיווח של צה"ל (פרי, 1990).

אמחיש זאת בדוגמה של בניית מכשול הביטחון בגדה המערבית. תוכנית מרחב התפר, שעל-פי צה"ל עצמו "נועדה להוות מרכיב בלחימה בטרור הפלסטיני", הפכה כתוצאה מלחצים פוליטיים, בהם לא עמד צה"ל, לתוכנית למימוש יעדים פוליטיים. כך למשל נכתב בדו"ח ברודט לבחינת תקציב הביטחון, שפורסם במאי 2007: "ההתנהלות של בניית הגדר היא דוגמה נוספת לחשיבה ולהתנהלות לקייה ובזבזנית... הצבא ראה עצמו קבלן משנה המקיים

סיכום ומסקנות

שליטה ביטחונית וסיפוח דה פאקטו הינם שני מונחים המרכיבים את המושג "הכיבוש". הקשר בין התיישבות לביטחון עבר גלגולים רבים בעבר הרחוק והקרוב. במאמר זה נבחן מכלול הקשרים הקיימים והצפויים שבין הכיבוש הישראלי של הגדה המערבית לבין הביטחון הלאומי של ישראל, על מרכיביו השונים.

ניתוח הקשרים מעלה את הממצאים העיקריים הבאים:

- בדעת הקהל בישראל קיים לרוב עירוב ובלבול בין האחיזה הצבאית/ביטחונית בשטחי יו"ש לבין האחיזה היהודית/אזרחית שם. הם נתפשים כ"חבילה" אחת.

- ברמה האסטרטגית, גבולות "הקו הירוק" הינם ברי הגנה במסגרת הסכמי קבע עם סידורי ביטחון הכוללים-הסדרים אזורים, פירוז המדינה הפלסטינית ונוכחות של כוחות בינלאומיים בה, שמירת מתקנים ישראלים להתרעה מוקדמת ושימוש של חיל האוויר הישראלי במרחב האווירי הפלסטיני- והתיישבות אזרחית מחוץ להם אינה מוסיפה להגנתם.

- ברמה הטקטית, התועלות המיוחסות ליישובים, כמשפריים את המצב הביטחוני סביבם (נוכחות בשטח, מרחב התרעה וכד'), ניתנות להשגה אפקטיבית יותר על ידי נוכחות צבאית יותר מאשר אזרחית.

- ההתיישבות היהודית ביו"ש כרוכה בפגיעה מסוימת בעוצמתה הצבאית של ישראל בשל הקצאת המשאבים החומריים, האנושיים והניהוליים הנדרשים לאבטחתה השוטפת בתנאים

- ההתיישבות ביו"ש מפחיתה אצל הפלסטינים בצורה משמעותית את התקווה להסדר ואף את האמון בכוונות ישראל, ובכך גורמת להקצנה ואף להגברת הטרור לסוגיו.

- מפעל ההתנחלויות מגביר משמעותית את בידודה של ישראל בעולם ומקטין את יכולתה לייצר בריתות ושיתופי פעולה מדיניים, צבאיים וכלכליים.

- מפעל ההתנחלויות גבה ואף גובה כיום מחיר כלכלי כבד, המפחית את חוסנה המשקי של המדינה.

- מפעל ההתנחלויות כרוך בערעור שלטון החוק בשל מאפייניו ומעמדו המשפטי, וכן בפגיעה פוטנציאלית ביציבות השלטון נוכח המחיר הצפוי בעת הגשמת הסדר מדיני כלשהו בעתיד.

הוראות לבנות גדר... הצבא לא רואה בגדר פרויקט שלו... הצבא לא הבהיר לעצמו את משמעות ההוצאה ואת מחיר האחזקה אשר יגיע למאות מיליוני שקלים בשנה. הצבא... אינו מפנים כי הוצאה כה גדולה תשפיע גם על תקציבו הוא" (דו"ח ברודט, 2007).

בחירת צד והענקת כסות ביטחונית לצרכים התנחלותיים הביאה את צה"ל אף להגשת תצהירי שקר לבג"צ. בית המשפט התייחס לכך באחת מפסיקותיו, ביוני 2006, בתיק צופים מזרחי: "בעתירה שלפנינו התגלתה תופעה חמורה: לא הוצגה בפני בית המשפט העליון בעתירה הראשונה התמונה בשלמותה... העתירה שלפנינו מצביעה על אירוע שאין להשלים עימו... מקווים אנו כי הדבר לא יישנה...".

- הרמטכ"ל הקודם, גבי אשכנזי, עמד על כך ובמקרים מסוימים ניסה למזער את הנזק, כמו זה שנעשה בתיק צופים צפון: "...רב אלוף אשכנזי: צה"ל אינו צריך להתערב בקביעת תוואי הגדר, ועליו להשאיר את ההחלטה לדרג המדיני. הרמטכ"ל קבע זאת לאחר שגילה שתוואי הגדר באזור לא נקבע משיקולים ביטחוניים, אלא כדי לאפשר להקים שכונה בהתנחלות צופין" (הארץ, עמוס הראל, "מערכת הביטחון מתקפלת: קטע מגדר ההפרדה יועתק בעלות של 50 מיליון שקלים" (28.7.2008).

השפעה משמעותית במיוחד יש להתיישבות ביו"ש על הביטחון הלאומי בהקשר הפנים- צה"לי, מהיבט אחדות המטרה, לכידות השורות והעוצמה האנושית. היותו של צה"ל הריבון בשטחי יו"ש יוצר מצבי קונפליקט מובנים בין תפקידיו כמינהל אזרחי, האמור לדאוג לצורכי לאוכלוסייה הפלסטינית וכן לחוק ולסדר הכוללים, לבין צרכיהם ורצונותיהם של החיילים והקצינים כתושבי ההתנחלויות, הנתונים בצד האחר של המתרס. מצב בעייתי זה בא לביטוי כיום, ויוחמר בעיקר בעתיד, בפעילות הביטחונית של כוחות צה"ל ביו"ש, בשגרה כמו גם בחירום, באופן שלא יאפשר לו לבצע את משימותיו בדרך המיטבית.

- בעיה זו, של היעדר אחדות המטרה בתוך צה"ל, חמורה עוד יותר בקרב חלק מהחיילים והקצינים הדתיים מקרב אוכלוסיית המתנחלים, אשר עבורם מקור הסמכות העליון הינו הרבני, ולא הצבאי. במציאות הסבוכה הקיימת ביו"ש, בה לעתים קיימים ניגודים קוטביים בין שני מקורות סמכות אלו בעיקר סביב נושא ההתנחלויות, הפגיעה בביטחון הינה וודאית, ורק עוצמתה משתנה עם הנסיבות.

תופעות אלו ואחרות מכרסמות במעמדו של צה"ל כריבון בפועל על השטחים הפלסטינים והוא הופך, כפי שהסוציולוג יגיל לוי סבור "לואסל של המתנחלים וחדל להיות מי שמנהל, מכוח כללי הכבוש הצבאי, את אוכלוסיית הגדה" (לוי, 2011). לכך ישנן לא מעט השלכות שהמרכזית בהן היא משבר המוטיווציה לשירות קרבי בקרב האוכלוסיות המבוססות.

מקורות

- אקשטיין, צבי (2011). מצגת על "הקשר בין טרור, מלחמות וכלכלה" שהוצגה בכנס בנושא כלכלת ישראל בצל איומים, אוניברסיטת ת"א, 5 באפריל.
- באסוק, מוטי. (2010). דה מרקר, 2 בספטמבר.
- גורן, שלמה (2012). "בעיית השמיטה בהתנחלויות". ישיבה (אתר - yeshiva.org.il).
- לוי, יגיל (2011). מי שולט על הצבא? בין פיקוח על הצבא לשליטה בצבאיות, שוקן, ליסק, משה (1990). "האינתיפאדה והחברה הישראלית: פרספקטיבה היסטורית וסוציולוגית", בתוך: מגל, ראובן (עורך), המלחמה השביעית: השפעות האינתיפאדה על החברה בישראל, הקבוץ המאוחד.
- לן, שלומית, (2005). "חשבון, בבקשה!", גלובס.
- מורן, אמיר; ברום, שלמה; פז, אילן; ששון, טליה; אריאלי, שאול (2011). התנחלויות אינן שוות ביטחון, צוות חשיבה של המועצה לשלום ולביטחון.
- מעריב, NRG (2011). "נאום אובמה: שתי מדינות בגבולות '67 עם חילופי שטחים מוסכמים". מעריב.
- סבירסקי שלמה (2005). מחיר היוהרה: העכבוש- המחיר שישראל משלמת, 1967-2005, הוצאת מפה, 2005.
- סבירסקי, שלמה (2012). מחיר הכבוש, נטל הסכסוך הישראלי פלסטיני: תמונת מצב, 2012, מרכז אדוה.
- פישר, סטנלי (2010). נגיד בנק ישראל, בנאום בפני חבר הנאמנים של הקונגרס היהודי העולמי בירושלים. אתר בנק ישראל, 1 בספטמבר 2010.
- פרי, יורם (1990). "השפעת האינתיפאדה על צה"ל", בתוך: מגל, ראובן (עורך), המלחמה השביעית: השפעות האינתיפאדה על החברה בישראל, הקבוץ המאוחד.
- רבין, יצחק (1979). פנקס שירות, ספריית מעריב.
- שרוני, נתי; לפידות, עמוס; גזית, שלמה; גיבעולי, שאול; זוהר, גדי; ברום, שלמה; בראל, הלית, אריאלי, שאול (2011). גבולות בני הגנה, צוות חשיבה של המועצה לשלום ולביטחון.